

Küreselleşme, Din ve Eğitim

Beyza BİLGİN

ABSTRACT

***Globalization, Religion and Education:** The article firstly studies The concept of the globalization and religion and later the relationship between globalization-lacolization, globalization-education-religious education. The article was ended with the conclusion. The main purpose of the article is to determine how was influenced generally education, specially religious education from the globalization.*

***Keywords:** Globalization, Religion, Religion, Education, Religious Education.*

Giriş

"İster daha iyi ister daha kötü olsun, hiç kimsenin tam olarak anlamadığı, ama etkisini hepimiz üzerinde hissettiren bir küresel yaşantıya doğru sürüklenmekteyiz." Bu ifadenin benzerlerini sıklıkla okur ve duyar olduk. Evet, ama biz yerküre üzerinde yaşamaya başladığımızdan beri böyle değil miydik? Yerküre üzerinde yaşamak, yerküreye ait olmak, yani küresel olmak değil miydi? Uzay boşluğunda yol alan gök cisimlerinden biri olan dünyamıza yerküre diyoruz ve onun hakkında, onunla birlikte sürüklendiğimizden başka ne biliyoruz? İspanyollar Amerika'ya çıkıp da yerlilere, burasının neresi olduğunu sorduklarında yerliler şaşırılmışlar, tam olarak ne sorulduğunu anlamamışlar, dünya işte, demişler, başka yer var mı? Ben bu cevabı çok önemli bulmuşumdur ve şimdi galiba onu biraz daha iyi anlıyorum. Yerkürenin her yeri yerküredir, dünyanın her yeri dünyadır, vücudumuzun herhangi bir bölümü yine vücudumuz olduğu gibi. Bizler, kutsal kitapların yazdığına göre, başlangıçtan beri bir bütünlük, yani küreseldik, ancak çoğaldıkça bunu unuttuk da dünyayı parçalara böldük, ayrı adlarla adlandırdık ve içinde yaşadığımız parçayı diğerlerinden ayırıp birbirimize yabancılaştık. Şimdi yeni bir bütünleşmeye doğru yol alıyoruz. Şimdi diyorum, fakat İslam'ın kutsal kitabı Kuran'ın 1500 yıl önce bu yolu açmış olduğunu da düşünüyorum. Kur'an diyordu ki, "sizler birbirinizdensiniz, babası ve annesi bir olan ailesiniz, Rabbiniz sizi bir tek nefisten yarattı." Ben bu makalemde küreselleşmeye, işte bu yeni olmayan, fakat unutulmuş olduğunu düşündüğüm boyutu ile bakmaya çalışacağım. Beni bu bakışa götüren şüphesiz ilâhiyatçı olmamdan gelen dünya görüşüm ve dini bilgi birikimimdir. Ancak şunu da unutmamamız gerekiyor ki, küreselleşmenin bir diğer boyutu daha var ve o

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

boyut bizi, farklılıklarımızın daha çok farkına varmaya ve bireyselleşmeye çağırıyor. Yükselen küresel kültür, bireyi bütün içindeki hücreler haline getirirken, her hücrenin farklı özelliğinin unutulmamasını, bilakis devam etmesini istiyor. Bu yeni bireyselleşme, ideolojik olan bireysellikten ayrı bir hareket. Bu sebeple küreselleşme ile birlikte yerelleşme ve küreselleşmenin eğitim, özellikle Türk eğitim sistemi üzerindeki etkileri ve sonuç, makalenin diğer bölümlerini oluşturacak.

Dinin Özü, Fıtri Din ve Küreselleşme

Antropologların ve genetikçilerin yapmış oldukları gözlemler ve araştırmalar, dinlerin söylemlerine paralel olarak, bütün insanların tek bir biyolojik ailenin üyesi olduğunu gösteriyor. Bu demektir ki, görünüşteki biçim farklılıklarının önemi, görünen ve görünmeyen benzerliklerin öneminden daha küçük. İnsanların büyük çoğunluğunun görünüşlerindeki fiziksel farklılıkların benzeri, toplumlar arasında olduğu kadar, aynı toplumun üyeleri arasında, hatta anne-baba bir kardeşler arasında da var. Bazı fizik özellikler, belli toplumlarda ve belli coğrafyalarda yığılmalar gösterse de, antropometri, fizik özelliklerin toplumlar arasındaki dağılışı yüzdelerini incelediğinde, bulgular bu özelliklerin hiçbir toplumun ya da ırkın tekelinde olmadığını gösteriyor.¹ Biyolojik özelliklerin, genetik birliği sürdürmeye çalışmasına rağmen, tabii çevredeki değişimler, türlerin farklılaşmasına yol açabiliyor. Sosyal çevre ve kültür ise, her ikisinin birbirini etkileyiş biçiminde rol oynamakta. Eğitimin, tedavilerin, musikin ve edebiyatın, insanların çoğunluğunda geçerli etkiler yapabilmesi, insanların böyle ortak bir yaratılış kökenine sahip olduklarının bir başka göstergesi. Kuran, verdiği öğütlerde bu özelliğe dayanmış ve demiş ki: "Sen, batıl olan her şeyden uzaklaş, yüzünü hak dine çevir ve Allah'ın insan bünyesine naksettiği fitrata uygun davran ki, Allah'ın yarattığında bir bozulma ve çürümeye meydan verilmesin!"² Fitrat terimi, insanların doğru ile yanlış, gerçek ile sahte arasında ayırım yapabilmesine, Allah'ın varlığını ve birliğini kavrayabilmesine imkan veren, doğuştan sahip olunan sezgi yeteneğini ifade ediyor. Hz. Peygamberin ünlü fitrat hadisi, "Her çocuk fitrat üzere yaratılır, daha sonra annesi-babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi yapar", yaratılışın yanı sıra, sosyal faktörlerin ve çevrenin etkilerini vurgulamış.³ Hadisin diğer bir rivayetinde, fitrat kelimesi yerine "millet" kelimesi geçiyor ve "her çocuk millet üzere yaratılır", deniyor; bir üçüncü rivayette de "bu fitrat üzere" ifadesi geçiyor. Bu hadisin tercümelelerinde "Fitrat", bazen yaratılış, bazen "İslam milleti", çoğu zaman da sadece "İslam" olarak çevrilir. Sebep, Kuran'da, insanın içgüdü olarak Allah'ı tanınmasının ve Ona teslimiyetinin İslam kelimesi ile karşılanmış olması. Kuran ayetlerinde İslam kelimesi, dinlerin saf akulla bilinebilen ortak yönleri, bütün peygamberlerin getirmiş olduğu din, dinlerin özü, dolayısıyla bütün insanların dinlerindeki öz anlamında geçmekte. Farklı dinlerin müminlerinin, kendi kainat yorumlarını tek doğru olarak kabul edip, değiştirmeden

1 Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, (4. baskı), İstanbul 1984, s. 4.

2 Kur'an, 30/30.

3 Müslim, VIII, 133-135.

korumalarındaki ısrarın sebebinin, hakikatin teklifi ve değişmezliği inancı olduğu kanaatindeyim. İnsanların kendi inançları hakikat olduğuna, hakikat de değişmeyeceğine göre, sahip oldukları hakikati değiştirmeden korumaları gerekir. Bu anlamda din, çoğul değil, tekil olur. "Din tektir, çoğul olan şeriatlardır" denilmiştir.⁴ İnanç, dinlerin değişmeyen ve asıl olan yönü; şeriatlar ise, toplumların geçmişlerinden gelen birikimlerinin ve içinde yaşadıkları şartların bu inanç ile etkileşiminin sonucu ve bu sonucun bilginler tarafından sistematize edilmesi. Bir bilginin yaşadığı dönemde yer almayan bir anlayış ve prensip, başka bir bilginin yaşadığı dönemde ortaya çıkabilir. Dinin tek olduğu kabul edilince, farklı dinler, mezhepler olarak görülebilir. O zaman da dinler tarihinden değil, mezhepler tarihinden söz edilebilir. İslam'a göre, Allah bütün topluluklara peygamber göndermiş, peygamberler sayılamayacak kadar çok. Peygamberlerin gönderiliş amacı aynı olmasına rağmen, kavimleri farklı olduğu için, farklı üsluplar kullanılmış, farklı seviyede deliller getirilmiş, vahiylerin dil ve anlatım farklılığı zaman içinde sabitleşerek aşılmaz kılınmış. Dil ve kültür farklılıklarından doğan şeriatların farklılığı sebebiyle, dinlerin mensupları birbirlerini "küfür ehli" olarak görebilmiş. Allah'ın farklılıklara izin vermesi Onun hikmeti, gizli sebebi. Böylece yaratılışın kendisi çoğulcu oluyor. Öyleyse eksik kalmış, bugüne kadar yapılmamış veya uygun olarak kullanılmamış bir şey var. İslam, zaman içinde, şeriatla özdeşleştiği ve dinlerden birinin adı şeklinde özel isim haline geldiği için, İslam'da birlik dendiğinde, İslam şeriatında birleşmek anlaşılıyor ve diğer dinlerin mensuplarının hepsi buna itiraz ediyor. Dinin özünde, imanda birlik dendiğinde ise, hiçbir din mensubu, hatta inançsızlar bile itiraz etmiyor. Demek ki, yapılması gereken şey, dinin aslının ve özünün, her dinde bulunması gereken noktanın, her din mensubunca bilinmesinin sağlanması. Bunu nasıl sağlayabiliriz? Bazıları İbni Teymiye'nin (öl. 728/1328) "genel islam" (al-islam al-âmm) dediği ve Fazlurrahman'ın küçük "i" harfi ile yazdığı "islam" ile bugünün Müslümanlarının dini olan ve büyük harfle yazılan özel "İslam" ayrımını öneriyor. Buna göre, Kuran'da genel anlamı ile geçen "hak din" veya "Allah katında din" ifadesini, Allah'ın iradesine boyun eğme, tevazu, kulluk anlamındaki mastar isim/sıfat olarak anlamak ve ifade etmek mümkün. Çoğu tefsirlerde yer almayan bu bilgi, İbn al-Cevzi'nin Zeccac'dan (öl. 311/923) naklettiğine göre şöyle: "Allah katında din islamdır, ayetindeki din, insanların onunla Allah'a kulluk yaptıkları, emirlerini yerine getirdikleri, yaşam tarzı edindikleri ve sonuçta hakkında hesaba çekilip karşılığını görecekleri şeylerin tümünü içeren bir cins isimdir."⁵ Demek ki, bu gerçek artık güncelleşmiştir ve ilâhiyatçılar onu ifade için yollar aramaktadırlar. Terörle küreselleşen İslam'ın yerine, İslam'ın aslına uygun bir yerleşme ile birlikte gerçekleşecek küreselleşme, İslam'ın daha iyi anlaşılmasını sağlayabilirse, dinin kötüye kullanılmasının sonu gelebileceği gibi, dünyaya bir dinler-arası barış modeli de sunulabilecektir, diye düşünüyorum.

4 Hanifi Özcan, *Maturidi'de Dini Çoğulculuk*, İfav yay., İstanbul 1999, s. 22.

5 Mehmet Okuyan, Mustafa Öztürk, "Kuran Verilerine Göre 'Ötekî'nin Konumu", *İslam ve Öteki* içinde, edit. Cafer sadık Yaran, kaktüs yay., İstanbul 2001.

Küreselleşme ve Yerelleşme

Küreselleşme, ticaretin ve sermayenin, ürün ve hizmetleri pazarlamanın giderek daha fazla uluslar-arası hale gelmesi ve dünya çapında pazarların oluşması ile birlikte kullanılmaya başlanmış bir kelime. Kelime, 1980'lerin sonlarında, akademik yayınlarda bile nadiren kullanılırken, günümüzde, her yerde tanınır bilinir olmuş. Teknolojilerdeki baş döndürücü gelişme sonucu, artan mal ve hizmet sellerinden oluşan büyük güç, ulusal sınırları yok ettikçe, uluslar büyük problemleri çözemeyecek kadar küçülmeye, fakat küçük problemleri çözemeyecek kadar da hançallaşmaya başlamış. Yerkürede yaşayan her bireyin önüne yeni çözüm yolları, yeni başvuru alanları açılıyor. Sanayileşmenin ve dolayısıyla modernleşme sürecinin henüz ilk aşamalarında olan insanlardan bazıları, kendilerine yeni kapılar açıldığı duygusu ile daha fazla özgürlük içine girdiğini fark ettikçe, bu onlara çekici geliyor; bireyler bu sayede daha bağımsız oluyor, bireysellik güçleniyor. Küreselleşmenin bu boyutu, giderek merkezsizleşmeye ve toplumun yerleşik yaşam tarzlarının sarsılmasına sebep oluyor. Sahip olunan kurumların yeniden düzenlemesi ya da yenilerinin kurulması lazım. Yalnız kurumlar değil, gündelik yaşam da geleneğin kısılcısından uzaklaşma sürecine girdikçe, yerleşik tabular sorgulanıyor, geleneğin sonunun gelmesinden endişe ediliyor. Fakat geleneğin ortadan kalkmasının değil, sadece giderek daha az geleneksel biçimlerde yaşanmasının söz konusu olduğu da dile getiriliyor. Bunun yanı sıra bazıları, küreselleşmenin büyük sermayeye yaradığına, küçük sermayeyi ise daha da küçülttüğüne, bir avuç kişinin refah yolunda hızla ilerlerken, çoğunluğun sefalet ve umutsuzluk içinde yaşamaya mahkum kaldığına, bir kazananlar ve kaybedenler dünyasının ortaya çıkmakta olduğuna dikkat çekiyor. Din veya milliyetçilik adına karşı tavır takınanlar da var. Bu karşı çıkma tutumlarının maliyeti ise göze alınamayacak kadar yüksek. Çünkü, küresel kültürün dışında kalmak, küresel ekonominin de dışında kalmakta sonuçlanıyor. Kınalızade Ali Efendinin (öl. 1572) Risale-tüs-Seyfiyye'sindeki sözü, Peygamber ticareti övmüştü, fakat bugün ona fisk karışmış olduğu için, Müslümanlar ondan uzak durmalı, en şerefli uğraş seyfiyyedir, o kadar tesirli olmuş ki, Müslümanlar onu belleyip ticarete soğuk bakmışlar, fakat onlar bugün bu tutumun maliyetini ağır ödemiş olduklarının farkında. Türkiye'de ve İslam dünyasının her yanında ortaya çıkan İslamcı hareketlerin hedefi alternatif bir modernlik yaratmak. Bunlar, modernliği reddetmek değil, ekonomik ve siyasal olarak küresel sisteme katılan, fakat enerjisini bilinçli bir şekilde İslam kültüründen alan bir "İslam modernliği" oluşturmak istiyor. Buna dengeleme tutumu, 'küreselleşme ile birlikte yerelleşme' deniyor. Küresel kültür, önemli yerel değişikliklerle kabul ediliyor. Yerel kültürün küresel etkilerle canlanması da genel bir olgu. Mesela Çin, küresel ekonomi ile birleştikçe, yeni melezleşmeler ortaya çıkarmış, "Konfüçyüsçü tüccar" gibi. Hindistan'ın çıkardığı çok etkili dini hareketler, "Sai Baba" ve "Hare Krişna", Japon kökenli "Soka Gakki", Tayvan'daki "Budacı Rönesans" dünya küreselleşmesine uzanmayı amaçlayan, farklı alternatif hareketler olarak dikkat çekiyor.⁶ Küresel ile yerel arasında tarih boyunca oluşmuş

6 Ergun Özbudun, Fuat Keyman, "Türkiye'de Kültürel Küreselleşme", *Bir Küre Bin Bir Küresel*

etkileşimlerin incelenmesi ve eleştirilerinin yapılması, bundan sonra nasıl hareket edeceğimizi kararlaştırmamız için gerekli.

Hilmi Ziya Ülken, henüz küreselleşmeden söz edilmediği bir dönemde, "Şark-Garp Problemi Karşısında İslamiyet" isimli makalesinde⁷ her kavmin tarihinde insancıl anlayış örnekleri bulmak için, onların tarihine çok geniş bir görüşle bakmak gerekir, diyor ve Türk tarihinden örnekler veriyor: "Hazar hanlarının, aynı dinlerden uyrukları için dört vezirleri vardı; birincisi Müslümanları, ikincisi Hristiyanları, üçüncüsü Yahudileri, dördüncüsü Şamanileri idare ediyordu. Hint Türk imparatoru Ekber Şah, Hindu, Müslüman, Budist tebaası için, bir çok mihrapları olan bir tapınak kurdurmuştu. Çok geniş bir tolerans görüşü ile dinleri birleştirmeye çalışan bir kanunu, 'Ayin-i Ekberi' yi çıkarmıştı. Fatih, İstanbul'un fethinden sonra, bütün dinlere tam bir hürriyet vermiş, hatta bir kanunla ve Fener kilise okulunu kurmakla onları korumuştur. Türümlü milletlerden ve dinlerden zanaatçıları, karma korporasyonlar yapmak üzere çağırılmıştı. Memleketin Türk ve Rum bilginlerini, felsefe ve teoloji problemlerini tartışacakları bilimsel bir toplantıya çağırılmıştı. Hristiyan azınlıklara karşı dini toleransın Selçuklu tarihinde, oldukça uzak görüşlü önderleri de vardır. Prof. Osman Turan bunu 'Anadolu Selçuklularında Hristiyan tebaa' adlı, Studia islamica'da çıkmış Fransızca yazısında kanıtları ile göstermiştir. (Paris 1953-54)" Bugünkü küreselleşmenin yerel kültürleri ortadan kaldıracığı endişesini Ülken, o zaman için, "çok kültüre dayalı hümanizm" açısından tartışmış ve demiş ki, "Batının teknik ve kültür bakımından gelişmesi, her zaman çoklukta birliği, daha doğrusu, çok kültüre dayanan hümanizmi doğurmaz. Öncelikle böyle bir gelişmenin bölge kültürlerini ortadan kaldıracığı sanısı vardır. Buna karşılık, büyük kültür çevrelerinin, mesele Hindin ya da Arabistan'da Vehhabiler ve Afrika'da Sünnilerde gördüğümüz gibi, bir dereceye kadar İslam aleminin birleşme için değil, ayrılma için mukavemet ettiği görülmektedir. Türkiye'de Ziya Gökalp, kültürle medeniyet arasında ayrılık görmesi ile, ne zamandır medeniyetin birliğine karşı kültürlerin dayanışı tezini savunuyordu ki, ben kültür çokluğuna dayanan hümanizm görüşümde bu teze bir dereceye kadar katılıyorum."

Kültür çatışmaları toplumların kendi içlerinde de vardır. Laikleşmiş seçkinler kesimine karşı dini yeniden canlandırma hareketleri açısından, Türkiye'de, diğer Müslüman ülkelerde ve İsrail'de görülmekte olan çatışmalar, iki Almanya'nın birleşmesinden sonra, "Batılı" ile "Doğulu" Almanlar arasındaki kültürel gerginlik bunlardan bazıları. Türkiye'nin geçirmiş olduğu çok hızlı toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal değişim, toplumsal yaşamın her alanında kendini göstermiştir. Son zamanlarda görülen en önemli değişim, İslam'ın yükselişi ile Türkiye siyasetinde, ekonomisinde ve kültür dünyasında oynamaya başladığı roldür. Bu değişimden iki kavram doğmuş bulunuyor: "Ekonomik İslam" ve "Kültürel İslam". "Türkiye'de Kültürel Küreselleşme" üzerine yapılmış bir ara-

Jeşme içinde, editörler: Peter L. Berger, Samuel P. Huntington, (Çev. Ayla Ortaç), Kitap yayınevi, İstanbul 2003, s. 303-326.

7 H. Ziya Ülken, "Şark-Garp Problemi Karşısında İslamiyet", *A.Ü.İ.F. Dergisi*, (1964), S. XII, s. 21-34.

tırmada⁸ küreselleşmenin, ekonomik hayata dayattığı liberalleşmenin artan egemenliğine paralel olarak, İslam'ın da önemli bir siyasal ve kültürel güç olarak yükseldiği görüşüne varılmış. Araştırmacılara göre, 1980'lerden bu yana Türkiye'de giderek öne çıkan özellik, ekonomik liberalleşme ile yükselen gelenekçilik ve öze dönüşün bir arada varoluşları. Bu durum, küreselleşmenin ekonomik alanla sınırlı kalmadığına, kültürel küreselleşme ile el ele yürüdüğüne işaret etmekte. Türkiye'de modernliğin anlamı değişmiş, başka bir deyişle alternatif modernlikler ortaya çıkmış. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan bu yana modernleşmeyi, "güçlü devlet" geleneği ile, sivil toplumdan neredeyse tümüyle bağımsız hareket ederek yürütmüşken, 1980'den itibaren, siyasal faaliyetleri anlamada kültür ve kültürel etkenler önemli değişkenler haline gelmiş. Kültürün artık siyaset ve ekonomiden bağımsız sayılamayacağı, bugüne kadar susturulmuş olan kimliklerin artık susturulamayacağı anlaşılmakta. Gelenekler canlanmakta, yerel kimlikler ortaya çıkmakta, kültürel küreselleşme hem Batılı modernliğin kabullenilmesine hem de alternatif modernliklerin ortaya çıkmasına yol açmakta. 1990'lı yıllarda, İslami sermaye, buna yeşil sermaye veya Anadolu sermayesi de denilmekte, yükselmiş. Bu durum, İslam'ın gerek söylemi, gerek örgütlenmesiyle Türkiye'deki kapitalist gelişmenin siyasal ekonomisinde yer almasına yol açmış. TÜSİAD'ın karşısında MÜSİAD'ın, daha sonra SİAD'ın (Anadolu Kaplanları) kurulması, ekonomik hayatın ve kültürel küreselleşmenin etkileşiminin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuş. Yani bir yandan mevcut ekonomik-siyasal düzen kabul edilirken, diğer yandan çoğulculuğun ve çok-kültürlülüğün bir ögesi olarak İslami söyleme zemin hazırlanmış. SİAD'lar ise liberal bireyciliği değil, muhafazakar ve cemaatçi vizyonları destekliyor. Onlara göre ekonomik hayatta başarı, kültürel hayatın "organik bir birlik" olarak düzenlenmesine ve korunmasına bağlı. Kültürel birliğin tek kaynağı İslami söylem değil. Aile bağları, geleneksel kurallar, etnik köken vb. özellikler toplumsal ve kültürel yaşamın organik bir bütün olmasını sağlayan bağların yaratılmasında önemli rol oynar. Böylece bir yandan yerelle küresel arasındaki bağlar güçlendirilirken, diğer yandan içerikleri, kapsamı ve ufukları kendi illeriyle sınırlı kalan toplumsal vizyonları, muhafazakarlığın ve milliyetçiliğin taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. SİAD'lar bu özellikleri ile küçük ölçekli örgütlenme özelliklerini korumaya çalışmakta. Kültür alanında kopya kesinlikle mümkün değil, hep yeni türler ortaya çıkar. Yani küreselleşmeyi bir aynılaştırma, farklılıkların kaybolması gibi görmek yerine, yeni karışımların oluşmasının imkanı olarak almak da mümkün. Bu iş bizim başımıza neler açacak, sorusunu bir yana bırakıp, biz bu durumu nasıl lehimize değerlendireceğiz, diye sorulabilir.

Küreselleşme ve Eğitim

Bir dini veya mezhebi yaşayan kişilerde oluşan ve gelişen dini tutum ve davranışlar, zamanla toplumun kültür mirasının önemli bir parçası haline gelir ve toplumsal bir miras şeklinde nesilden nesle nakledilir. Zamanla, farklı unsurların da katkısı ile derinleşen tutum ve davranışlar, o toplumun din tarihin-

8 Bkz. Özbudun-Keyman, a.g.m.

de çok önemli yer işgal eder ve din anlayışına yön veren önemli bir bilgi kaynağı oluşturur. Bu bilgi kaynağı, kişilerin hiç düşünüp yorulmadan, o dini veya mezhebi benimsemelerini sağlar. Benimsenen din veya mezhep, başlangıçta sadece taklide dayalı iken, giderek tartışmasız ısrar hâline gelebilir. Öğrencilerimden bir genç, Müslüman doğduğu için ne kadar şanslı olduğunu düşünüp şükrettiğini anlatıyordu. Eğer başka bir kültür çevresinde dünyaya gelmiş olsaydı, muhtemelen İslam'ı bulamayacağını ileri sürüyordu. O zaman belki yine kendi dini için bu şekilde şükredecek olduğunu söylediğimizde, yeniden düşünmeye başladı. Her din mensubu sadece kendi dinini tek hakikat olarak görüyor. Bu yol güvenli ve bilinçli bir yol değil. Kur'an'ın bu noktadaki tavsiyesi, bu iddialarla vakit kaybedip düşmanlıkları arttırmak yerine, iyilikleri arttırmak için yardımlaşarak çalışmak.⁹ Böyle bir zihniyetin yerleşmesi için, yeni yetişenlere kazandırılması gereken eğitimde temel vasıfların yeni baştan tartışılıp düzenlenmesi gerekir. Fakat tek tek ülkelerde değil, ülkeler-arası boyutta olması gerekir bu yeni baştan tartışma ve düzenlemelerin. Günümüz şartlarında eğitimin yeni yetişenlere kazandırması gereken temel vasıflardan biri çoğulculuk, yani din farklılıklarına, ulus ve tarih konusunda birbirine karşıt bakış açılarına rağmen, birlikte, barış içinde yaşamının topluma nasıl yansıtılacağı meselesi. Genel söylemlerde, eğitim sisteminin çoğulcu bir toplumu yansıtması gerektiği konusunda ülkeler arasında bir uzlaşma mevcut. Okulun sadece bilgi aktarılan bir yer değil, bir toplumsal alan olduğu, toplumumuzda pek fazla bir araya gelemeyen toplumsal gruplar için bir iletişim alanı oluşturduğu bilinci de giderek artıyor. Yine de ülkelerde ve Türkiye'de genel olarak gelenekçi çerçeve ağırlığını koruyor. Araştırmalar, yabancı düşmanlığı olarak adlandırılan eğilimin en fazla, farklı uluslardan ve kültürel kökenlerden gelenlerle en az teması olan gençlerde görüldüğünü ortaya koyuyor. Demek ki, çoğunluğu oluşturan gençler, kültürler-arası yetenekler alanında eğitim görmüyor. Yeni yaşama biçimi ve ilişkiler göz önüne alınabilir ve mesela öğretmen eğitimi, azınlıkların da katılımını sağlayacak yönde değiştirilebilir. Yabancı veya yeni olan her şeyi, her zaman reddedecek birkaç kişi tabii ki bulunacaktır, bu tür insanlar her toplumda bulunur. Ailelerin, çocuklarını büyük kentlerde de, geleceklerinin ancak burada olduğunu bilerek, hala köylerindeki gibi eğitmeye çalışmaları doğru olamaz. Özellikle dinlere dayandırılan düşmanca anlayışların aşılması için çaba gösterilmesi, inanan inanmayan her insan için bir sorumluluk. Önemli olan sadece düşünce biçimlerini birbirine yaklaştırmak değil, yetişmekte olanları, farklı düşünce tarzlarına, farklı yaşam biçimlerine sahip insanlarla ilişki kurabilecek duruma getirmek, bu yeteneklerle donatmak. Din konusunun toplumlarda önemli bir role sahip olduğu teslim edilmeli. Avrupa ülkelerinde, okullarda İslam din dersi okutulmasının yanı sıra, başörtüsü takmak isteyen öğretmen ve öğrenci ile, sınıfların duvarlarına çarpmış İsa tasvirlerinin asılıp asılamayacağı tartışmaları var. Geleneksel olarak dinlere ve mezheplere göre ayrı din dersinden vazgeçilmesi de tartışılıyor.

9 - Kur'an, 5/48.

Türkiye'deki eğitim sisteminin anlaşılmasında, İslamiyet'in kimlik oluşumunda ne ölçüde etkili olması gerektiği ya da olabileceği konusunun anahtar rolü oynadığı fark edilmekte. Bir toplumda dinin rolü konusu sorun oluşturuyorsa, bu sorunların eğitim sistemi içinde işlenmesi gerekir. Nasıl işleneceği ise, şüphesiz aynı zamanda siyasal önceliklerin nasıl oluşturulduğuna bağlı olarak belirlenir. Türkiye'de din, Şeriat ve Allah'ın Emirleri gibi kavramları tartışılması mümkün hale getirilmek zorunda. Din bir şeyi öngörüyorsa, neden bunu öngörüyor, diye sorulabilmeli. Türkiye'de dini anlamak için bile araştırmanın ve tartışmanın önemi yeterince bilinçle benimsenmiş olmadığı görülüyor. Karanlıkta kalmış konular tartışılmadıkça, aydınlığa çıkamaz.

Türk Eğitim Sistemi ve Küreselleşme

Türk eğitim sisteminin dışardan bir bakışla nasıl görüldüğüne bir örnek vermek istiyorum. Almanya'da-Hamburg'da, Körber Vakfının Türk-Alman Projeleri serisinde, 2002 yılında düzenlenen "Yeni Ufuklarda Eğitim, Türk-Alman Diyaloğuna Katkılar" konferanslarında, küreselleşen dünyadaki eğitimin sorunları her iki toplum açısından karşılıklı olarak tartışılmış. Konferanslar Almanca ve Türkçe olarak basılmış.¹⁰ 1990'da Ankara'da Bilkent Üniversitesi Uluslar-arası ilişkiler bölümünde misafir profesör olarak bulunmuş olan Heinz Kramer diyor ki: "Bugünün Türkiye'sindeki gelişme, aslında devasa bir eğitim deneyidir ve bu deneyim halen tamamlanmış değildir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, Türk toplumunun çağdaşlaşmasını bir eğitim görevi olarak tarif etmiş ve uygulamıştı. Buna rağmen, Türkiye'de eğitim harcamalarının bütün diğer konulardan, sorunlardan ve önceliklerden sonra gelmesi şaşırtıcıdır. Yine de eğitim sistemi ile ilgili konuların zaman zaman büyük bir siyasal önem kazanması olgusu ile Türkiye'de de karşılaşyoruz; zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması tartışmalarında olduğu gibi. Konu, Türkiye'nin en üst siyasal karar mercilerini yoğun olarak meşgul etti, çünkü cumhuriyetin laik özelliğinin İslami sızmalara karşı savunulmasına yönelik bir önlem olarak görüldü. Bu örnek, Türkiye'nin laik bir çerçevede düzenlenmiş eğitim sisteminde genel olarak İslam dininin konumunun son derece hassas bir siyasal konu olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Bizdeki eğitim politikası tartışmalarında, eğitimin bireyi hangi yeteneklerle donatması gerektiği ve buna ulaşmanın en iyi yolunun ne olduğu sorusu her zaman ilk planda gelir. Türkiye'de ise bu sorunun cevabı bellidir ve bu cevap temel siyasal amaçlar doğrultusunda belirlenir. Buna göre, eğitimin hedefi her şeyden önce, Atatürk'ün ortaya koyduğu Türk ulusu ve Türk kimliği anlayışı doğrultusunda iyi Türkler yetiştirmektir." Bireysel kişilik gelişimi ancak ikinci sırada yer alır. Bu yüzden sekiz yıllık eğitimin sekiz yılının nasıl düzenleneceği konusunda ne parlamentoda, ne siyasal partilerde, ne kamuoyunda dişe dokunur bir tartışma yapıldı. Bugüne kadar uygulanan eğitimin aslında tamamen yeniden düzenlenmesi gerekirdi. Sekiz yıllık eğitim, aynı kişilerle, aynı sınıflarda, 15-16 yaşa kadar benzer bir müfredatın uygulanması anlamına geliyor. Bu ise, bireysel eğitime ve mesleki yönlendirmeye izin vermeyen bir sistemdir. Sekiz yıllık eğiti-

¹⁰ Körber Vakfı, Hamburg 2002.

min muhtevasının ciddi olarak tartışılması gerekirdi. Kitaba Oliver Ernst'ın aldığı bir ilave yazıda ise İmam Hatip okulları hakkında bilgi veriliyor ve deniyor ki: "1924 yılında, yekpare bir eğitim sisteminin oluşturulmasına yönelik Kemalist bir reform yasası olarak çıkarılan tevhidi Tedrisat Kanunu, İmam Hatip okullarının açılmasını öngörüyordu ve açıldı. 1929-1949 arası laikleşme politikasının sonucu olarak kapatılan bu okullar, 1950'de yeniden açılışından itibaren büyük ilgi görmeye ve tercih edilmeye başlandı. 1980'lerden itibaren ihtiyacın üzerinde din adamı yetişince, mezunlar kendi alanlarının dışında, devlet memuriyetlerine geçmeye başladılar. 1983'ten itibaren İmam Hatip okulları meslek lisesi statüsüne kavuşturulunca, mezunlara yüksek öğrenim yolu da açılmış oldu. Bu okulların tercih edilmesinin önemli nedenlerinden biri, eğitim harçlarının düşük, kalitesinin ise son derecede yüksek olması. Devlet okullarında öğretmen başına 28 öğrenci düşerken, İmam Hatip okullarında bu 6'dır. İmam Hatip okullarında Kemalist ilkelere göre düzenlenen müfredatın yanı sıra İslami ilkelere ile birinci yabancı dil olarak Arapça öğretilmektedir. Yaklaşık 500 000 imam hatip öğrencisinin Türk toplumunun İslamlaşmasını savunmakta oluşu, bu okullarda verilmekte olan eğitimin siyasal bir etki yarattığını da göstermektedir. İmam Hatip mezunlarına bütün siyasal partilerde rastlamak mümkün olduğu gibi, İslami partiler de İmam Hatip okullarını, kadrolarının yetiştiği okullar olarak görmektedir. İmam Hatip okullarının bu şekilde politize oluşu, 1997 yılında eğitim sisteminde köklü değişikliklerin yapılmasının nedenlerinden biri olmuş. İslami eğitim sisteminin etkisini zayıflatmak amacıyla, İmam Hatip okullarının ilk sekiz yılında ilave din eğitimi verme yetkisi iptal edilmiş. Buna paralel olarak, devlet okullarında Arapça dil dersi ve Kuran dersi, yeni seçmeli dersler olarak müfredata dahil edilmiş. Ayrıca üniversitelere gitmede kısıtlama getirilmesiyle, bu okullardan alınan diplomaların değeri düşmüş ve sonuç olarak, İmam hatip öğrencilerinin toplam öğrenci sayısında büyük bir düşme olmuş. Aynı yıllardan itibaren çok sayıda imam hatip okulu da, birçok kız öğrencinin ve kadın öğretmenin başörtüsü yasağına uymayı kabul etmemesi yüzünden kapatılmış. Devlet, toplam sayıları 15 milyonu bulan öğrenciye ortaöğretim imkanı sunacak maddi kaynaklara sahip olmadığı için, birçok yerde ortaöğretim ya hiç verilememiş, ya da sınıflar aşırı kalabalıklaşmış. Bundan dolayı, bazı illerde İmam Hatip okullarının orta kısımlarının kapatılması uygulaması son derecede ılımlı olarak sürdürülmekte."

Kitabın muhtevası genel olarak şunu aksettiriyor ki, Türkiye'de, öğretmen eğitiminde de, genel olarak eğitimde olduğu gibi, muhtevanın nasıl olması gerektiği konusunda açık tartışmalar yaşanmıyor. Eğitim, milyonlarca insanın hayatını etkileyen temel bir konu olmasına rağmen, tartışılmıyor. Kimsenin eğitiminin muhtevası ve hedefleri ile pek ilgilendiği yok. Eğitimde ulaşılması istenen hedefler konusu çok derinliksiz, temel vasıflardan söz edilmiyor. Bu konular hakkında partilerin bünyeleri içinde siyasal çalışma ve tartışmalar yapılamaz mı? Anne babalar, veliler bu felaket durumu niçin sineye çekiyor? Niçin seviyeli eleştiriler yok? Artık meslek eğitiminde belli bir alanda aşırı uzmanlaşma yerine, üst düzeyde sorun çözebilme yeteneği kazanmak hedef alınmalı. Temel vasıflar denildiğinde, sosyal yetenekler, mesela ekip halinde çalışabilme yeteneği-

nin geliştirilmesi üzerinde daha fazla durulmalı. Türkiye'nin eğitim sisteminde ezbercilik çok büyük öneme sahip. Türklerin bu kadar çok bilgiyi akılda tutma yeteneklerine gıpta edilebilir. Ancak bağımsız sorun çözme yeteneğini geliştirmenin, geleceğin gereklerine daha uygun olup olmadığının da sorgulanması gerekir. Türk konuşmacıların açıklamalarında ise, Türkiye'de, artan nüfus için gereken alt yapı hizmetlerini yapıp yetiştirmek gayretini aşarak kalite tartışmalarına geçilebilmiş olmadığı vurgulanıyor. Halen yeterli okul binaları yok, var olanların ayakta kalabilmesi için maddi olanaklar yetmiyor. Hızlı nüfus artışının getirdiği sorunlar bir türlü siyasi ortamda tartışılmıyor. En ileri görüşlü politikacılar bile bu konuyu gündeme getirememekte ve sonuçları göstererek önlemlerin alınmasını teklif edememekte. Yakın gelecekte bugünün gençlerinin yaşlanması ile yaşlı nüfusta meydana gelecek artış yeni sorunları getirecek, buna hazırlık olacak bir tutum da sergilenmiyor henüz.

Türkiye, tabandan, halktan gelen taleplerle, bazı tabuları yıkararak, yepyeni bir toplumsal yapılanmanın arzusunu duyar hale gelmiş. Eğitim tartışmalarının önemli itici gücünü ise ekonomi oluşturuyor. Artık eski sistemlerin yetmediği bir vaka. Bugünkü ekonomi, insanın rolünü değiştiriyor, çünkü seri üretimi makinelere yaptırıyor. Günümüzde eğitim sistemine yönelik en ilgi çekici eleştirilerin ekonomi çevrelerinden geliştiği değil. Öğrenme kavramı da yeni bir anlam kazanmış durumda. Öğrenmek giderek daha fazla "icat etmek", "bilinmeyene açık olmak" gibi çağrışımlar yapmakta. Oysa icat etmeye, bilinmeyene açık olmaya cesaret edebilmek için, kendinden emin olmak gerektiği gibi, kendisine güvenilir olmak da gerekiyor. Farklaşmış ve daha riskli hale gelmiş böyle bir öğrenme biçiminin şartı "güven kültürü". Güven kültürü ise, sadece verilen görevi yerine getirmeye dayanan ve emir-komuta atmosferinin egemen olduğu, eski sanayi toplumunun "güvensizlik kültüründen" farklı olmak zorunda.

Yakın- ve Ortadoğu uzmanı, Hamburg Şarkiyat-Enstitüsü direktörü Udo Steinbach'ın eleştirisi ise bir başka açıdan, o diyor ki: "Türkiye son on yıllar içinde kendini Avrupalılaştırmaya çalıştı ama, bu konuda elde ettiği başarı pek de ikna edici değil. Eğitimden bahsederken bir batılı olarak benim kafamda hemen hümanist gelenek canlanıyor. Türkiye'nin de bir parçası olduğu İslam Dünyasında ise hümanizm hiçbir zaman eğitim politikasının hedefi olmamıştır. Peygamber, İlim Çin'de bile olsa gidip almız, demiştir ama, bu sözle, insanın insan olarak eğitilmesinde esas olan hümanist amaçlardan ziyade, öğrenim, yani 'humanum' kastedilmiştir. Türkler, eğitim yolunda gösterdikleri gayretlerde, batı dünyasındaki eğitime, her zaman pragmatik, yani daha çok toplumsal hedeflere yönelik davranmışlardır. Türkiye, otuz yıl önce nüfusunun % 30-40'ı eğitim görmemiş bir ülkedydi. Bugün bile ülkenin doğusunda milyonlarca eğitim görmemiş insan bulunuyor. Türkiye'de ordu hala ulusun okuludur; burada insanlara okuma yazma öğretilir, burada insanlar Türk devletinin istediği şekilde eğitilir. Yani burada son derecede kendine özgü yapılar ve gelenekler vardır. Ordu, Türkiye'nin eğitim politikasında önemli bir role sahiptir. Eğitimin hedefini devlet belirler, din dersi söz konusu olduğunda da Sünni din dersi kastedilir. Alevi köylerine Sünni din dersi öğretmeni gönderirler, oralarda camiler inşa ederler vs." Ben bu kanaate hümanizm konusunda katılıyorum. Maneviyatçılık ve hümanizm, İslam'ın do-

ğuşundan itibaren işlediği ruhtur ve bu ruh İslam ümmetini oluşturmuştur. İslam kelimesine Kuran'ın yüklediği anlam, bu makalenin başlangıcında işlemeye çalışmış olduğum gibi, onun din kelimesine verdiği küresel anlamdır. İslam'ı sadece küresel-terör eylemleri ile tanımak ve tanımlamak eksiklikten öte yanlış olur.

"Küreselleşen İslam" isimli kitabında Olivier Roy¹¹, bireyselleşme ve İslam'ın bir ülke ya da bölgeye özgü olmaktan çıkılmasıyla oluşan ikili harekete dikkat çekiyor; küreselleşmenin, siyasal ve dinsel ifadelerde kayda değer bir çeşitlilik altında yaşanmakta olduğuna, bir yanda maneviyatçı ve hümanist İslam, diğer yanda yeni-fundamentalizm ve cemaatçilik, ya da radikal ve militan enternasyonalizme dikkat çekiyor. "İslam artık Müslüman göçmenlerle birlikte Batıya geçmiştir ve Batının imkanları ile, bir ülke ya da coğrafi bir alana bağlı olmaksızın, uygarlıklar çatışması ve uygarlıklar diyalogunda yerini almıştır" diyor. 11 Eylül saldırılarından sonra, Fransa'da Kuran satışlarında patlama olmuş. İnsanlardan çoğu, İslam'ın fetih ve şiddet yanlısı olmasına sebep olan ayetleri bulup okumak istemişler. İlimli Müslümanlar ve iyi niyetli gayrimüslimler de, Bin Ladincilerin neden yollarını şaşırması olduklarını ve İslam hakkında nasıl hiç bir şey bilmediklerini gösterme çabasına girişmişler. Aslında mesele, Kuran'ın bu konularda ne söylediğini bilmek değil. Çünkü her kutsal metin gibi Kuran da, insanların okumasına ve anlamasına bağlı olarak birden fazla anlama çekilebilir. İslam militanları da kendi eylemlerini Kuran'a uygun gösterebilmekte. Olivier Roy, Müslümanların merkezi bir otoriteleri olmadığı için, bir tek yorum aramak boşunadır, diyor. Günümüz Müslümanlarının İslam'ı, eskiden olduğu gibi, kültürel bir tecrit içinde değil, küreselleşmeye maruz kalan ve ona eşlik eden küresel bir olgu. Dine ilgi bireyselleşiyor, fakat aynı zamanda cemaatleşiyor. Bu durum Hıristiyanlıkta ve Yahudilikte de söz konusu. Müslüman militanlar Batılılaşmaya karşılar ama, ümmeti yeniden oluşturma fırsatını da küreselleşmede görüyorlar. Müminler kendilerini, gitgide artan bir biçimde toplumun bütünü içindeki dar bir cemaate, hatta mümin statüsünün diğer tüm kimliklerden üstün olduğu bir azınlığa ait hissediyor. Fransa'da Katolikler, artık kendilerini Fransız kültürünün ifadesi olarak değil, çoğunluğu laik olan bir toplum karşısında bir cemaat olarak tanımlıyor. Müminlerin bu azınlıklaşması, Türkiye gibi, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde, Osmanlı'nın millet sisteminin yeniden getirilmesini ve kendilerine bu statünün tanınmasını, Kemalist yasağa göre yaşamayı kabul eden ateist milletinin de bu sisteme eklenebileceğini dile getirebilmekte.

Sonuç

Küreselleşmenin bütünleştirici etkilerinin yanı sıra dışlayıcı etkilerine dikkat etmek gerekiyor. Bugün için, toplumsal dışlanma diye bir kavram oluştu ve toplumsal dışlanmadan bütün Avrupa ülkelerinde söz edilmekte, çünkü eğitim sistemleri bu olgu karşısında çaresiz. Bir yanda daha iyi eğitim almış, dolayısıyla küreselleşme yeteneği ile donatılmış insanlar, öte yanda ise, aldıkları eğitimin yetersizliğinden dolayı bu yeteneklere sahip olmayan, toplumsal dışlan-

11 Olivier Roy, *Küreselleşen İslam*, Çev. Haldun Bayrı, Metis yay. İstanbul 2003.

manın etkisini giderek daha yoğun hisseden ve bu durumdan kurtulmanın çaresini bulmada kendi haline bırakılmış insanlar. Önüne geçilemeyecek bir kader olarak görülen küreselleşmenin üstesinden gelmek siyasal ve toplumsal bir görev. Bu konuda tek elden yapılacak girişimlerin sonuç vereceğinden şüphe edilebilir. Ancak birlikte çalışılırsa başarılıdır. Kuran'ın vurguladığı çoklukta birlik Maide Suresinin 48. ayetinde ayrıntılıdır. Bu ayette H. Peygambere, "Biz, her biriniz için farklı bir sistem ve bir hayat tarzı belirledik. Eğer Allah dileseydi, hepinizi tek bir topluluk yapardı, ancak indirdikleri ile sizi sınamak istedi. O halde hayırlı işlerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah, ayrılığa düştüğünüz şeyleri size gösterecektir." Böylece Kuran, Allah'a inanan Müslim ve gayrimüslim herkese, dini uygulamalarındaki farklılıkların, onları karşılıklı düşmanlığa sürüklemek yerine, hayırlı işlerde birbirleriyle yarışmaya yöneltmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹² İnsanlar arasında adaleti uygulamak bakımından hukuk birliği, İslam'ın özüne aykırı değil, tam tersine uygundur ve gereklidir. Eksik olan birlikte, yarışırçasına çalışmaya hazırlanmak ve çalışmaktır. Allah çalışana veriyor. Bugün iyilikler yeterli değilse, bunun sebebi iyilik yolundakilerin, karşı yoldakilerden daha az çalışmaları sebebiyledir. Allah'ın düzeni çalışmaya göre işliyor, taraf tutmuyor. Taraf tutma, Ahrette olacak, o zaman iyilik tarafı mutlak olarak kazanacak. Bu dünyada yarışmak zorundayız, başka çaremiz yok.

12 Muhammed Esed, *Kuran Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul 1997, s. 201.